

- ку за сумісництвом – науковий працівник Центрального архіву Криму. Див. особові справи Б. М. Вольфсона: ДААРК, ф. Р-415, оп. 1, спр. 546, арк. 1–23; оп. 5, спр. 153, арк. 1–65.
33. ПФАРАН, ф. 133, оп. 1, спр. 1410, арк. 1.
34. ДААРК, ф. Р-415, оп. 5, спр. 153, арк. 12.
35. Там само, арк. 41.
36. ПФАРАН, ф. 133, оп. 1, спр. 1410, арк. 2–3.
37. Там само, арк. 7–8.
38. Там само, арк. 10.
39. Там само, арк. 15.
40. Комская Г. «Полное описание Крыма» / Г. Комская // Литература и искусство Крыма. – 1936. – № 2. – С. 143–144.
41. Козлов В. Ф. Из опыта создания региональных энциклопедий в СССР в 1920–1930-е гг. / В. Ф. Козлов // Проблемы создания региональных энциклопедий : мат-лы Межд. науч.-практ. сем. (СПб., 14–16 окт. 2003 г.).? СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2004.? С. 37.
42. Архів ГУ СБУ в АРК, ф. 8, оп. 1, спр. 010598, т. 1, арк. 151 зв., 154 зв.
43. Там само, арк. 154 зв.

Андрей Непомнящий

Николай Эрнст и крымоведение тридцатых

На основе новых документальных комплексов из Санкт-Петербурга и Архива Главного управления СБУ в Автономной Республике Крым восстановлены неизвестные ранее сюжеты развития крымоведения в сложную эпоху 30-х годов XX века – времени ломки классических традиций и становления тоталитарной системы. На фоне деятельности крупнейшей фигуры местного краеведческого движения Н. Л. Эрнста показаны процессы, которые проходили в крымоведении.

Ключевые слова: Н. Л. Эрнст, крымоведение, региональные энциклопедии, памятниковедение, Центральный музей Крымской АССР.

Andrij Nepomnyashchiy

Mykola Ernst and Crimean studies in thirties

On the base of the new documental complexes from Saint-Petersburg and Archive of the General Directorate of the SBU in the Autonomous Republic of the Crimea the unknown stories of development of the Crimean studies in severe period of thirties of the 20th century, which was the time of breaking classical traditions and establishment of totalitarian system, have been reestablished. The processes, which were happening in Crimean studies, have been shown on the background of the N. L. Ernst who was the major figure in local historical movement.

Key words: M. L. Ernst, Crimean studies, regional encyclopedias, Monument studies, Central museum of the Crimean ASSR.

УДК 908 (477.41)

Олена Тонконог, Валентина Шакула (м. Переяслав-Хмельницький)

ВНЕСОК МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА СІКОРСЬКОГО У РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У статті розглядається біографія та наукова діяльність відомого краєзнавця та музейника Михайла Івановича Сікорського.

Ключові слова: М. І. Сікорський, дослідження Переяслава.

Пам'яті М.І. Сікорського присвячується

Відомий краєзнавець, музеєзнавець, археолог та етнограф Михайло Іванович Сікорський¹ народився 13 жовтня 1923 р. у козацькому місті Чигирині у сім'ї простих робітників. Мати, Марія Мусіївна, працювала у Чигиринському колгоспі ім. Леніна. Батько, Іван Іванович, – на заводі у м. Ка-

м'янка². Батько помер у 1930 р., а мати в голодно-му для України 1933 році³. З 1933 до 1939 р. разом з братом і сестрою М.І. Сікорський виховувався в дитячому будинку м. Чигирин. Закінчив 8 класів Чигиринської середньої школи №1⁴. У 1939 р. вступив до Запорізького авіаційного технику-

му ім. К. Ворошилова⁵, який з початком Великої Вітчизняної війни, у 1941 р., разом з авіаційним заводом евакуювали до Сибіру, в місто Омськ. Тут Сікорському довелося працювати, а ввечері – учитися. Про складні воєнні роки Михайло Іванович згадував: «Ми місяцями не виходили із заводу. Спали по три-чотири години на добу...»⁶. Після навчання у технікуму, він був залишений на посаді інструктора Омського авіаційного технікуму, у якому працював до 1946 року⁷.

У післявоєнний час Михайло Іванович вступив на історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. По закінченню університету йому запропонували місце в аспірантурі. Однак у 1951 р. випускника направили до Переяслава-Хмельницького⁸.

У 1952, 1954 рр. Михайло Іванович, молодий енергійний директор історичного музею, взяв участь у дослідженнях широко відомого нині Переяславського могильника черняхівської культури (фото 2). Керівництво розкопками здійснювали археологи В.К. Гончаров, Є.В. Махно, а М. Сікорський набув необхідного досвіду з методики археологічних досліджень та безпосередньої польової роботи. У 1952-1961 рр. він організував роботи Переяслав-Хмельницького історичного музею (за участю А.П. Савчука) з археологічного обстеження території Переяслав-Хмельницького району, у результаті яких було відкрито значну кількість різночасових пам'яток від епохи мезоліту до давньоруського часу. На узбережжі Дніпра було виявлено низку ціка-

В.К. Гончаров та М.І. Сікорський (другий та третій зліва; другий ряд) під час розкопок могильника черняхівської культури. Переяслав-Хмельницький. Фото 1952 р.

Восени 1951 р. він став директором місцевого музею, який містився у будинку лікаря А.Й. Козачковського – ще петербурзького товариша Т. Шевченка (фото 1). М. І. Сікорський зі своїм колективом (фото 4) розпочав науково-дослідницькі пошуки культурних цінностей давнього Переяслава й прилеглої місцевості. Оскільки за літописними згадками, Переяслав після Києва і Чернігова вважався третім за значенням містом давньоруської держави. Значну увагу Михайло Сікорський присвятив дослідженням історії давнього міста. Саме за його ініціативою на Переяславській землі почали працювати київські археологи⁹. М.І. Сікорський брав безпосередню участь, а з часом організовував експедиції, які займалися археологічними дослідженнями місцевих пам'яток, вивчав літописи, давні джерела.

вих археологічних об'єктів¹⁰.

У ході археологічних розвідок на території Переяславщини було відкрито декілька поселень бронзового віку, опубліковані М.І. Сікорським у статті «Поселення епохи бронзи», яка вийшла друком 1963 р. у збірнику «Нове в музеях України»¹¹.

Матеріали по вивченню черняхівської культури на Переяславщині, накопичені дослідником протягом років, були висвітлені М.І. Сікорським у співавторстві з А.П. Савчуком у публікації «Переяславщина напередодні Київської Русі»¹². Пізніше М.І. Сікорський та Є.В. Махно написали статтю «Могильник черняхівської культури у с. Сосновы Переяслав-Хмельницького р-на Київської області», яка була апробована на Міжнародній конференції в Любліні (Польща 1987 р.)¹³.

Під час археологічних розкопок у місті, у яких безпосередню участь брав М.І. Сікорський, були знайдені залишки пам'яток давньоруського зодчества. У серпні-вересні 1958 р. археологічна експедиція під керівництвом М.І. Сікорського, М.Ю. Брайчевського, Ю.С. Асеева та О.К. Козіна провела розкопки у Переяславі-Хмельницькому, під час яких були розкриті залишки чотирьохстовпного храму. Конструктивні особливості виявленої споруди дозволили датувати знайдені фундаменти кінцем XI- початком XII ст. Виходячи з цього, автори запропонували розглядати її як залишки літописної церкви Успіння Богородиці (1098), збудованої Володимиром Мономахом на княжому дворі¹⁴.

У тому ж 1958 р. співробітниками музею під час розвідувальних розкопок на дитинці у Переяславі-Хмельницькому по вул. Радянській, № 12¹⁵ було знайдено сліди фундаменту і стіни споруди, які М.І. Сікорський визначив як залишки склоробної майстерні¹⁶. Ці археологічні розкопки доповнили відомості про історичну топографію дитинця давнього Переяслава¹⁷.

Ще у 1955 р. М.І. Сікорський із співробітниками історичного музею виявили залишки невідомої монументальної споруди, дослідження якої за ініціативою Михайла Івановича були продовжені у 1959-1960 роках. Експедицію Інституту археології АН УРСР очолював Юра Р.О., його замісником був Сікорський М.І. У результаті робіт була відкрита унікальна пам'ятка давньоруської архітектури – Єпископські ворота Переяслава Руського, згадувані у літописі під 1089 роком. Це дало змогу більш точно локалізувати місцезнаходження території Єпископського двору – резиденції єпископів переяславських. Матеріали розкопок уперше були опубліковані у співавторстві

з Юрою Р.О. та Асеевим Ю.С. у «Наукових записках Переяслав-Хмельницького державного історичного музею»¹⁸.

Особливий інтерес М.І. Сікорський виявляв до історії українського козацтва. У ході пошукової роботи він знаходив нові свідчення і документи історії українського козацтва під час визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, народних повстань, очолюваних Наливайком,

Лободою, Трясилом, Павлюком, Остриянцею, Гунею. Сікорський три місяці працював у краківському архіві, де знайшов матеріали про переговори Богдана Хмельницького з Яном Казимиром у лютому 1649 р. Знайшлися в архіві свідчення про переяславські ярмарки XVII ст., про надання Переяславу Магдебурзького права, про повстання в Переяславському полку 1666 року.

У Москві Михайло Іванович познайомився з листами Богдана Хмельницького до російського царя Олексія Михайловича, котрі гетьман слав упродовж багатьох років. За два роки пошукових робіт були знайдені історичні матеріали часів Переяславської Ради.

М.І. Сікорський займався історією трахтемирівського козацького монастиря. Разом зі співробітниками музею відвідав Межигір'я, Суботів, Чигирин, Холодний Яр. Звідти вони поверталися з козацькою зброєю, збагачені цікавими історіями про події визвольної війни під керівництвом Богдана Хмельницького. М.І. Сікорський записував розповіді про події на Борисівському полі (околиця Переяслава) у травні 1630 року. За переказами довгожителів намагався локалізувати місце битви Тараса Трясила. Під час пошукових робіт біля річки Альти були знайдені ядра та фрагменти козацької зброї.

Свої краєзнавчі дослідження, присвячені селянсько-козацькому повстанню 1630 р. під ке-

М.І. Сікорський серед музейного бузку. Переяслав-Хмельницький. Фото початку 1950-х років

М.І. Сікорський біля пам'ятника Т.Г. Шевченка. Переяслав-Хмельницький. Фото 1960 р. (публікується вперше)

рівництвом Тараса Федоровича (Трясила), Сікорський опублікував у статті «Борисівське поле – слава землі Київської»²⁰.

М.І. Сікорський свої дослідження історії на основі використаних стародруків та знайдених документів з історії Переяславщини систематизовано висвітлив у окремих розділах фундаментального видання «Історія міст і сіл УРСР. Київська область» (у співавторстві з В.І. Демидюком)²¹. У 1983 р. вийшла друком книга «На землі Переяславській» (у співавторстві зі Д.Т. Швидким)²².

Завведення до наукового обігу маловідомих фактів з історії Переяславщини, значну науково-пошукову роботу та збереження історичних артефактів у 1970-1980-х роках М.І. Сікорського обирали членом правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури²³, Всеукраїнської спілки краєзнавців, Всеукраїнського фонду культури²⁴.

М.І. Сікорський популяризував краєзнавство не тільки у публікаціях, але й в музейних експозиціях. У павільйоні, спорудженому над підмурівками Спаської церкви, був створений Музей археології, в якому зберігаються унікальні експонати давньоруського часу. У 1972 р. у будівлі колегіуму відкрита експозиція музею Г.С. Сковороди. У 1980-1982 рр. над частиною фундаменту Михайлівського собору за проектом Михайла Івановича був зведений павільйон та відкрито Музей архітектури давнього Переяслава. Він був ініціатором створення музею-діорами «Битва за Дніпро в районі Переяслава-Хмельницького восени 1943 р.», музеїв В.Г. Заболотного, Шолом-Алейхема, М.М. Бенардоса, музею Заповіту Т.Г. Шевченка.

За заслуги у розвитку культури у 1966 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР М.І. Сікорському присвоєно звання Заслуженого працівника культури України²⁵.

У різний час М.І. Сікорського відзначено багатьма нагородами. Першою була медаль «За

доблесну працю в роки Великої Вітчизняної війни». Потім – ордени: Жовтневої революції та Трудового Червоного Прапора²⁶. Сікорського було нагороджено Почесною грамотою Президії Верховної Ради Української РСР²⁷. У 1984 р. він став Почесним громадянином м. Переяслава-Хмельницького, а в 1997 році – Почесним громадянином Останкінського району м. Москви. 27 лютого 1989 р. за визначні заслуги по збиранню і популяризації духовної спадщини Постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР

М.І. Сікорський з колективом біля історичного музею. Переяслав-Хмельницький. Фото 1960-х років

М.І. Сікорському було присуджено звання лауреата Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка²⁸. У 1993 р. за видатні заслуги у розвитку українського краєзнавства, дослідження національної історико-культурної спадщини Сікорському М.І. присуджено Республіканську премію імені Дмитра Яворницького. 1995 р. за значний внесок у дослідження і популяризацію історико-військової і культурної спадщини українського народу М.І. Сікорського отримав орден Богдана Хмельницького III ступеня. Він є також кавалером ордену Ярослава Мудрого²⁹. У 2001 р. М.І. Сікорському присуджено премію імені В. Вернадського. У 2003 р. Михайло Сікорський став

Лауреатом премії «Гордість України»³⁰. У 2005 р. Михайла Івановича було нагороджено бронзовим Козацьким хрестом III ступеня³¹. У цьому ж році удостоєний звання Героя України³². Його ім'я записане до Книги пошани Республіканського правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури³³.

На знак вдячності за вклад у розвиток міста на мальовничому березі р. Альти у Переяславі-Хмельницькому місцеві мешканці посадили сквер імені М.І. Сікорського.

27 вересня 2011 р. М.І. Сікорського не стало. Його внесок у розвиток історичної науки загалом та краєзнавства зокрема переоцінити важ-

ко, оскільки сфера наукової діяльності М.І. Сікорського була надзвичайно багатогранною і різноплановою. Краєзнавство, археологія, етнографія, історія козацтва, визначні постаті історії та культури Переяславського краю, історичні події суперечливого і бурхливого ХХ століття, сучасність... Кожен новий музей, експозиція, спонукали до вивчення подій, проблематики, пов'язаної з історією Переяславщини. Його подвижницьке життя є прикладом для наступних поколінь, дослідників рідного краю. Іван Драч, з яким

Сікорський М.І був знайомий особисто, на представницькій Всесоюзній нараді у Львові так сказав про нього: «Доля цієї людини воістину унікальна. Ось справжній позитивний герой наших днів, особа з майбутнього. Він зберігає духовний хліб наш, і ми, письменники у великому боргу перед ним»³⁴.

Працівники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», у створенні якого неоціненна заслуга належить М.І. Сікорському, будуть завжди пам'ятати його як невтомного дослідника та прекрасну людину.

Джерела та література

1. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
2. Скарби Сікорського. / Зніщенка Миколи (ідея та проект). – К., 2003 р. – С.29.
3. Культура і життя №43. – 2008. – 22 жовтня. - С.2.
4. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
5. Скарби Сікорського. / Зніщенка Миколи (ідея та проект). – К., 2003 р. – С.29.
6. ПДА (польові дослідження авторів). Сікорський М.І. 1923 року народження.
7. Скарби Сікорського. / Зніщенка Миколи (ідея та проект). – К., 2003 р. – С.29.
8. Там само. – С.6.
9. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
10. Колибенко Олена, Колибенко Володимир. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела). Частина 1. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 28.
11. Сікорський М.І. Поселення епохи бронзи // Нове в музеях України. – К., 1963. – С. 40-57.
12. Савчук А.П., Сікорський. Переяславщина напередодні Київської Русі // «Середні віки на Україні». Випуск 1 – К.: «Наукова думка», 1971 р. – С.140.
13. Махно Е.В., Сікорський М.І. Могильник черняхівської культури у с. Сосновы Переяслав-Хмельницького р-на Киевской области // KULTURA WIELBARSKA W MŁODSZYM OKRESIE RZMSKIM. – Lublin., 1987. – С.56.
14. Колибенко Олена, Колибенко Володимир. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела). Частина 1. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 34.
15. Сікорський М.І. Скlorобна майстерня ХІ ст. у Переяславі-Хмельницькому // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К.: «Наукова думка», 1976. – С.146-150.
16. Колибенко Олена, Колибенко Володимир. Історико-краєзнавчі дослідження Переяславщини (археологічні джерела). – Частина 1. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С. 35.
17. Сікорський М.І. Скlorобна майстерня ХІ ст. у Переяславі-Хмельницькому // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К.: «Наукова думка», 1976. – С.146-150.
18. Асеев Ю.С., Сікорський М.І., Юра Р.О. Археологічні розкопки у Переяслав-Хмельницькому // Наукові записки Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. – Випуск 2. – Переяслав-Хмельницький, 1960. – С. 89-91.
19. Махінчук. М. Г. Обереги нашої пам'яті. – Одеса: РВА «Аспект», 1998 – С.67-71.
20. Сікорський М.І. Борисівське поле – слава землі Київської // Нові дослідження пам'яток археології козацької доби в Україні. – Випуск 5. – К., 1996 р. С. – 4.
21. Демидюк В.І., Сікорський М.І. Переяслав-Хмельницький // Історія міст і сіл. УРСР. Київська область. – К., 1971. – С.496
22. Сікорський М.І., Швидкий Д.Т. На землі Переяславській. – К.: «Наукова думка», 1983. – 253 с.
23. Особистий архів М.І. Сікорського.
24. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»:

- збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
25. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
26. Скарби Сікорського./ Зніщенко М. (ідея та проект). – К. – 2003 р. – С.30.
27. Особистий архів М.І. Сікорського.
28. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 309.
29. Особистий архів М.І. Сікорського.
30. Ткаченко В.М. До 85-річчя Михайла Івановича Сікорського // PEREYASLAVICA: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: збір. наук. ст. – Випуск 3(5). – 2009. – С. 310.
31. Вісник Переяславщини № 85 (10 884). – 2005. – 15 листопада.
32. Особистий архів М.І. Сікорського.
33. ПДА (польові дослідження авторів). Сікорський М.І. 1923 року народження. Записано 31.07.2011 р.
34. ПДА. Сікорська В.І. 1937 року народження. Записано 31.07.2011 року.

Елена Тонконог, Валентина Шакула

Вклад Михаила Ивановича Сикорского в развитие отечественного краеведения

В статье рассматривается биография и научная деятельность известного ученого Михаила Ивановича Сикорского.

Ключевые слова: *М.И. Сикорский, исследования Переяслава.*

Olena Tonkonog, Valentyna Shakula

The Payment of Mukhaylo Ivanovych Sicorsky to the Development of the Home Study of Local lore, History and Economy

The biography and scientific activity of the famous scientist of Pereyaslav district Mykhaylo Ivanovych Sicorsky is shown in the article.

Key words: *M. I. Sicorsky, researches, Pereyaslav.*

